

Wojciech Witkowski

DAWNE I OBECNE UMOCOWANIA PRAWNE PROCESU DOKUMENTALNEGO

Dokumenty mają bardzo szerokie i powszechne zastosowanie we wspólnocie Kościoła. Szczególnie doniosłą rolę odgrywają jako dowody zaistniałych faktów prawnych, rodzących określone skutki w życiu wiernych. Dowodowa funkcja dokumentów ma swoje zastosowanie w procesach kanonicznych, bowiem kościelne prawo procesowe do każdego rodzaju procesu dopuszcza dowód z dokumentów zarówno publicznych, jak i prywatnych. Zwłaszcza publiczne dokumenty kościelne w wielu sprawach stanowią samodzielne źródło dowodowe i mają zasadniczy wpływ na rozstrzygnięcie w przedmiocie sporu. Znaczenie dowodowe dokumentów dostrzegł również ustawodawca kościelny przewidując w określonych sytuacjach przeprowadzenie procesu o nieważność małżeństwa na podstawie dokumentu.

1. GENEZA I ROZWÓJ PROCESU DOKUMENTALNEGO

Genezy dzisiejszego małżeńskiego procesu dokumentalnego należy szukać w kształtowaniu się procesu skróconego. Należy zacząć od wskazania, że struktura pierwotnego procesu kościelnego, który obejmował również sprawy małżeńskie, była bardzo prosta. Uwzględniała ona zasadnicze wymogi prawa naturalnego i oparta była przede wszystkim na naturalnym poczuciu sprawiedliwości. W obliczu wzrastających spraw sądowych, usta-

Ks. DR WOJCIECH WITKOWSKI SDB – asystent, Katedra Kościelnego Prawa Procesowego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: boski4@poczta.onet.pl

wodawstwo soborowe i synodalne, przyjmując w znacznej mierze elementy procesu rzymskiego, nadało procesowi kościelnemu określone formy, które z czasem zostały szczegółowo rozbudowane. Do czasu wypracowania odrębnego postępowania w sprawach małżeńskich, były one rozpatrywane na równi i w taki sam sposób, jak inne sprawy kościelne, a więc według zwykłego procesu sądowego. Cechą charakterystyczną tego rodzaju postępowania są formalności, które w zwykłym biegu rzeczy są konieczne do należytego wymiaru sprawiedliwości. Gdy okazało się, że nadmiar przepisów proceduralnych niekiedy utrudnia szybkie dochodzenie sprawiedliwości, którego domaga się dobro duchowe stron, wprowadzono postępowanie skrócone. Już pod koniec XII w. oficjalnie zauważono, że sprawy o nieważność małżeństwa nie były rozpatrywane w zwykłym trybie sądowym, chociaż nie było dotąd ustawy, która upraszczałaby proces małżeński. Ta dowolność w rozstrzyganiu spraw małżeńskich z pewnością powodowała szkodliwe dla dobra sakramentu wątpliwości. Temu stanowi rzeczy zarządził papież Klemens V (1305-1314) wydając konstytucje *Saepe contingit* i *Dispendiosam*, w których wykazał, jakie formalności mogą być opuszczone w procesie małżeńskim bez szkody dla sprawy [Biskupski 1960, 28-34; Pawluk 1973, 245-46].

Nową epokę w rozwoju procesu małżeńskiego wyznaczyła konstytucja Benedykta XIV *Dei miseratione* z 1741 r. Papież tym dokumentem wydał normy dla odrębnego zwyczajnego procesu małżeńskiego, które jednak nie zamykały drogi do istnienia procesu skróconego. W wyjątkowych przypadkach zezwalano na opuszczenie niektórych formalności przewidzianych przez *Dei miseratione*. Z czasem prawo zwalniania od tych formalności udzielano niektórym biskupom. Wreszcie Kongregacja św. Oficjum z roku 1889 i 1896 przewidywała dla całego Kościoła przypadki, w których normy małżeńskiego procesu zwyczajnego nie obowiązywały. Przywołane dekrety, obok innych wypowiedzi Stolicy Apostolskiej, stworzyły podstawę dla norm procesu skróconego zawartych w kan. 1990-1992 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹ Proces ten został określony jako postępowanie w przypadkach wyjątkowych (*in casibus exeptis*), bowiem przypadki, w których można było go stosować, zostały wyliczone taksatywnie. Na liście przypadków znalazły się następujące przeszkody: różnica wiary, wyższe święcenia, uroczysty ślub czystości, węzeł małżeński, pokrewieństwo, powinowactwo

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej cyt.: KPK/17].

i pokrewieństwo duchowe (kan. 1990) [Biskupski 1959, 44-46]. Regulacja procesu opartego na dokumentach została później uzupełniona przez Instrukcję *Provida Mater Ecclesia* (art. 226-230)².

Papież Paweł VI w motu proprio *Causas matrimoniales* z 1971 r.³ proces skrócony określił jako postępowanie w przypadkach szczególnych (*in casibus specialibus*) [Pawluk 1990, 327]. Norma X CM, mimo że powtarza kan. 1990, różniła się od niego tym, że zamiast wyliczać po kolei wszystkie przeszkody dające podstawę do prowadzenia procesu skróconego, użyła w to miejsce ogólnego określenia „przeszkoda zrywająca”. W ten sposób przedmiot procesu skróconego został znacznie poszerzony, ponieważ odnosił się do wszystkich przeszkód zrywających⁴. Ponadto zgodnie z normą XI CM proces skrócony można było zastosować, gdy sprawa była prowadzona z tytułu braku formy prawnej lub braku ważnego pełnomocnictwa do zawarcia małżeństwa [Pieronek 1972, 310-13]. Paweł VI zachował kan. 1990 KPK/17 upoważniając do przeprowadzenia tego procesu jedynie ordynariusza miejsca, rozumianego jednak w sposób zawężony, tj. tego, który stał na czele diecezji (biskup rezydencjalny) lub innej struktury kościelnej (opat lub prałat udzielnny, administrator, wikariusz i prefekt apostolski). Procesu tego nie mógł prowadzić wikariusz generalny. Natomiast oficjał, aby mógł przeprowadzić proces skrócony, musiał mieć specjalne upoważnienie od ordynariusza (PM, art. 228) [Bączkiewicz 1958, 280].

Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁵, ze względu na główne źródło dowodu stwierdzającego nieważność małżeństwa, określił skrócony proces małżeński jako proces dokumentalny. Normy regulu-

² Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum *Provida Mater Ecclesia* (15.08.1936), AAS 28 (1936), s. 313-61 [dalej cyt.: PM].

³ Paulus PP. VI, Litterae apostolicae motu proprio datae Normae quaedam statuuntur ad processus matrimoniales expeditius absolvendos *Causas matrimoniales* (28.03.1971), AAS 63 (1971), s. 441-46 [dalej cyt.: CM].

⁴ Ustawodawca w KPK/17 (kan. 1067-1080) wskazywał na następujące przeszkody: młodociany wiek, niemoc płciowa, węzeł małżeński, różność wiary, wyższe święcenia, uroczyste śluby zakonne, uprowadzenie, występki (przeszkoda obejmowała dwie sytuacje: cudzołóstwo połączone z przyrzeczeniem małżeństwa lub usiłowanie zawarcia małżeństwa tylko cywilnego oraz małżonkobójstwo), pokrewieństwo, powinowactwo, przyzwoitość publiczna, pokrewieństwo duchowe i pokrewieństwo prawne (tylko w tych państwach, gdzie adopcja funkcjonowała w prawie cywilnym).

⁵ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

jące to postępowanie znalazły się w kan. 1683-1688. Podobnie jak w poprzednim Kodeksie, kan. 1686 nawiązuje jedynie wyraźnie do istotnych elementów tego postępowania. Inne regulacje znalazły się w Instrukcji *Dignitas connubii*⁶ w art. 295-299. Zakres tytułów nieważności w KPK/83 został utrzymany jak w motu proprio *Causas matrimoniales*. Zmianie uległo jedynie wskazanie kompetencji do prowadzenia procesu. Zgodnie z kan. 1686, kompetentnym do prowadzenia procesu dokumentalnego jest wikariusz sądowy, czyli oficjał lub sędzia przez niego wyznaczony. Aktualnie podstawa do prowadzenia procesu dokumentalnego znajduje się w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* z 15 sierpnia 2015 r.⁷ Znowelizowane normy odnoszące się do procesu dokumentalnego (MIDI, kan. 1688-1690), są zasadniczo powtórzeniem tego, co obowiązywało w KPK/83 (kan. 1686-1688). Jedyną nowością, która zasługuje na uwagę jest osoba biskupa diecezjalnego, jako tego, który obok wikariusza sądowego lub innego wyznaczonego sędziego może wydać wyrok w tym procesie (MIDI, kan. 1688).

2. PRZESŁANKI PROCESU DOKUMENTALNEGO

Każda sprawa wniesiona do sądu domaga się konkretnych dowodów na uzasadnienie roszczeń. Na konieczność przedstawienia odpowiednich środków dowodowych ustawodawca kościelny wskazuje w kan. 1504, 2° i 1505 § 2, 4°. Dowody dopuszczone do procesu, a w przypadku procesu dokumentalnego dokumenty, będą musiały być merytorycznie związane z badaną sprawą. W procesie dokumentalnym przesłanki takiego postępowania są ściśle określone przez prawo (MIDI, kan. 1688). Podstawy prawne prowadzenia tego procesu nie uległy zmianie w stosunku do kan. 1686 KPK/83.

⁶ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007 [dalej cyt.: DC].

⁷ Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa* (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI].

2.1. Przesłanki dotyczące dokumentu

Wyraźnym kryterium wskazanym przez ustawodawcę kodeksowego jest to, że dokument w analizowanym procesie musi być bezsporny i niepodważalny, czyli musi być wykluczona wszelka uzasadniona wątpliwość co do jego autentyczności i znaczenia prawnego (MIDI, kan. 1688) [Greszta 2007, 394]. Ewentualne zastrzeżenie, np. strony pozwanej albo obrońcy wężła, czy osoby trzeciej, odpowiednio umotywowane, może przerodzić się w formalną prośbę o wyłączenie dowodu [Grocholewski 2000, 366-68]. Wydaje się, że jakaś słuszna przyczyna, jak np. prawo do dobrego imienia lub ochrona własnej intymności (kan. 220 i 221 § 1), mogą stanowić wystarczającą motywację do złożenia prośby o wyłączenie dokumentu, który naruszałyby wspomniane prawa. Praw tych można też bronić zarzutem co do prawomocności dowodów stawianych przez powoda (kan. 1491) [Krukowski 2007, 114]. Prośba o wyłączenie jakiegoś dowodu może być motywowana niegodziwym jego zdobyciem, m.in. przez wykradzenie lub inne nielegalne jego uzyskanie. Często strona przeciwna będzie musiała osobiście stawić się w trybunale, np. w celu zbadania jakiegoś dokumentu. Osobisty kontakt z dokumentem może skutkować postawieniem zarzutu jego autentyczności i prowadzić również do prośby o jego wyłączenie. Ostateczną decyzję o wyłączeniu podejmuje sędzia (kan. 1527 § 2) [Grocholewski 2000, 363].

Poza kryterium bezsporności i niepodważalności, dokument przedstawiany w procesie dokumentalnym musi też spełniać wszystkie inne kryteria dotyczące dowodów w procesach kanonicznych. Dokumenty, aby miały wartość dowodową w sądzie, muszą być przedstawiane w oryginale lub uwierzytelnionym odpisie oraz złożone w kancelarii trybunału dla zbadania ich przez sędziego i stronę przeciwną (kan. 1544). Za dokument oryginalny (*documentum originale*), należy uważać pierwowzór dokumentu, który został własnoręcznie podpisany przez wystawcę. Odpis uwierzytelniony (*exemplar authenticum*) to dokument odtworzony w całości lub części, czyli kopia lub wyciąg z dokumentu, których zgodność z oryginałem poświadczyła odpowiednia osoba pełniąca urząd w danej kancelarii, np. w odniesieniu do ksiąg parafialnych będzie nią proboszcz. Ponadto uwierzytelniony odpis dokumentu urzędowego ma taką samą wartość dowodową, jak oryginał. Natomiast uwierzytelnienie odpisu dokumentu prywatnego nie zwiększa jego wartości dowodowej, lecz tylko zwalnia od przedstawienia oryginału [Pawluk 1990, 258].

Dokumenty na dowód chrztu, święceń, śmierci, profesji zakonnej, małżeństwa, dyspensy od przeszkody kanonicznej muszą być dokumentami kościelnymi, czyli sporządzonymi przez właściwe władze kościelne (PM, art. 157). Ewentualny odpis dokumentu musi być potwierdzony podpisem właściwego urzędnika archiwum, w którym znajduje się oryginał lub notariusza kościelnego i opatrzony pieczęcią (PM, art. 159 § 2). W odniesieniu do odpisu dokumentu świeckiego, jest on autentyczny, jeżeli sporządzono go według przepisów prawa cywilnego (PM, art. 159 § 3).

Co do rodzaju dokumentu z zasady podstawą takiego procesu jest dokument urzędowy, ponieważ w sprawach o nieważność małżeństwa tylko dokumenty urzędowe mają moc pełnego dowodu (kan. 1541). Zazwyczaj mają tu zastosowanie urzędowe zaświadczenia proboszcza parafii, w której przeprowadzono dochodzenie przedślubne i zawarto małżeństwo, że podczas zawierania małżeństwa istniała przeszkoda zrywająca i nie udzielono dyspensy lub że nie zachowano właściwej formy kanonicznej. W archiwum parafialnym powinno znajdować się pełnomocnictwo, którego ważność może być kwestionowana w procesie dokumentalnym. W procesach tych są brane pod uwagę również zaświadczenia wystawiane przez kurię diecezjalną, np. o udzieleniu lub nieudzieleniu dyspensy od przeszkody zrywającej [Pawluk 1990, 328].

Należy postawić pytanie: czy koniecznie musi to być dokument urzędowy? Ustawodawca nie zawęży prowadzenia analizowanego procesu do dokumentów urzędowych. Stąd wydaje się, że można posłużyć się dokumentem prywatnym. Przykładem może być dokument medyczny świadczący o istnieniu przeszkody impotencji – w tym przypadku będzie to zazwyczaj orzeczenie lekarskie, które według prawa polskiego jest traktowane jako dokument prywatny⁸. Choć są to dokumenty prywatne, mają jednak walor publiczny, bo zostały wydane przez osoby zaufania publicznego [Knoppek 1993, 111]. Warto jednak dodać, że zaleca się szczególną ostrożność przy przyjmowaniu sprawy o nieważność małżeństwa z tytułu impotencji na podstawie dokumentu, bo rzadko kiedy będzie to dokument niepodlegający żadnemu zarzutowi lub sprzeciwowi (DC, art. 297 § 1) [Witkowski 2017, 456-57].

Choć głównymi dowodami w analizowanym procesie są dokumenty, to jednak nie można w nim wykluczyć użycia innych dowodów. Często bowiem, zwłaszcza gdy chodzi o stwierdzenie, że nie udzielono dyspensy,

⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz. U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm., art. 244.

wolno dopuścić inny dowód. Takim dowodem może być zeznanie świadka kwalifikowanego, np. proboszcza, ordynariusza lub notariusza kurialnego w przypadku braku dyspensy [Biskupski 1960, 396-97]. Wątpliwości co do możliwości dopuszczania innych dowodów do procesu opartego na dokumentach rozwiła pozytywnym rozstrzygnięciem Papieska Komisja Interpretacyjna dnia 16 czerwca 1931 r.⁹

2.2. Przesłanki dotyczące przyczyn nieważności

Zgodnie z kan. 1688 MIDI pierwszą przesłanką merytoryczną, która brana jest pod uwagę w procesie dokumentalnym jest istnienie po stronie nupturientów lub jednego z nich przeszkody zrywającej. Przeszkodą małżeńską w znaczeniu ścisłym jest okoliczność, która na mocy prawa Bożego lub kościelnego zabrania i jednocześnie czyni osobę niezdolną do ważnego zawarcia małżeństwa. Przeszkodom podlegają wszyscy ochrzczeni w Kościele katolickim lub ochrzczeni w innym kościele, a przyjęci do Kościoła katolickiego, jeśli są pochodzenia kościelnego, jeśli dotyczą prawa naturalnego – wszyscy. Ponieważ przeszkody małżeńskie są prawem uniezdalniającym, zgodnie z kan. 15 § 1 ich nieznanostwo lub błąd co do ich istnienia nie uwalniają od skutków ich zaistnienia, tj. nieważności małżeństwa [Góralski 2011, 271]. Ustawodawca w KPK/83 sankcjonuje dwanaście¹⁰ przeszkód zrywających. Zakres tych przeszkód wskazuje na treść, jaką powinien mieć dokument potwierdzający istnienie przeszkody zrywającej w procesie dokumentalnym. Wylicza następujące przeszkody powodujące nieważność małżeństwa: młodociany wiek¹¹, niezdolność dokonania stosunku małżeńskiego (impotencja)¹², istniejący aktualnie węzeł małżeń-

⁹ Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, Responsa (16.06.1931), AAS 23 (1931), s. 353.

¹⁰ Ustawodawca w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich, obok dwunastu przeszkód wskazanych w KPK/83, dodaje przeszkodę pokrewieństwa duchowego zachodzącą pomiędzy chrzestnym i osobą ochrzczoną i jej rodzicami, zob. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002 [dalej cyt.: KKKW], kan. 811 § 1.

¹¹ Przeszkoda wieku czyni mężczyznę niezdolnym, który nie ukończył 16 lat oraz kobietę, która nie ukończyła 14 lat (kan. 1083 § 1).

¹² Przeszkoda zrywająca niezdolności „dokonania stosunku małżeńskiego czy to absolutna, czy względna może zachodzić zarówno po stronie mężczyzny, jak i po stronie kobiety. Przeszkoda ta winna cechować się uprzedniością i trwałością” (kan. 1084 § 1).

ski¹³, różnica religii¹⁴, święcenia¹⁵, wieczysty ślub czystości w instytucie zakonnym¹⁶, uprowadzenie¹⁷, małżonkobójstwo (występek)¹⁸, pokrewieństwo¹⁹, powinowactwo²⁰, przyzwoitość publiczna²¹ oraz pokrewieństwo prawne (adopcja)²².

Impotencja może wynikać z przyczyn natury organicznej (wada budowa narządów płciowych lub nawet ich brak) lub może być funkcjonalna (m.in. schorzenia centrów nerwowo-mózgowych, urazy psychiczne). Szerzej zob. Stawniak 2016, 140-50.

¹³ Przeszkoda węzła wynika z poprzednio zawartego małżeństwa, nawet niedopełnionego (kan. 1085).

¹⁴ Nieważne jest małżeństwo między osobą ochrzczoneą w Kościele katolickim lub do niego włączoną, a drugą jako nieochrzczoneą (kan. 1086 § 1). Należy jednak pamiętać, że do wejścia w życie motu proprio Benedykta XVI *Omnium in mentem* przeszkoda ta nie obejmowała katolików, którzy formalnym aktem odłączyli się od Kościoła katolickiego zawierających małżeństwo ze stroną nieochrzczoneą. Zob. Benedictus PP. XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10; tekst polski w: „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 5 (333) 2010, s. 13-14 [Sobański 2003, 57; Mikołajczuk 2014, 125].

¹⁵ Przeszkoda obejmuje wszystkie stopnie święceń poczynając od diakonatu (kan. 1087 i 1009 § 1).

¹⁶ Ustawodawca w kan. 1088 wyraźnie zakreśla zakres obowiązywania przeszkody jedynie do ślubu wieczystego w instytucie zakonnym. Przeszkoda nie obejmuje osób, które złożyły czasowy ślub w instytucie zakonnym, ale także wieczysty w instytucie świeckim lub w stowarzyszeniu życia apostołskiego.

¹⁷ Nie może być ważne zawarte małżeństwo, jeżeli mężczyzna uprowadza lub przetrzymuje kobietę w celu zawarcia małżeństwa (kan. 1089). Ustawodawca w kan. 806 KKKW nie stanowi o „kobiecie uprowadzonej”, ale o „osobie uprowadzonej”, a więc w Kościołach wschodnich przeszkoda będzie również dotyczyła mężczyzny uprowadzonego.

¹⁸ Przeszkoda występku może zaistnieć w dwóch postaciach. Pierwszy przypadek zachodzi, gdy zabójstwo dokonane jest na własnym współmałżonku lub współmałżonku innej osoby, którą sprawca zabójstwa chce poślubić (kan. 1090 § 1). Przeszkoda ma miejsce również wtedy, gdy mężczyzna i kobieta dokonują zabójstwa małżonka któregoś z nich, czynią to przez współdziałanie (kan. 1090 § 2).

¹⁹ Przeszkoda obejmuje całą linię prostą, obojętne jest, czy bliskość osób wynika ze zrodzenia w małżeństwie, czy poza nim (kan. 1092 § 1). W linii bocznej natomiast nieważne małżeństwo jest aż do czwartego stopnia włącznie (kan. 1092 § 2).

²⁰ Powinowactwo oznacza bliskość osób, powstałą z ważnie zawartego związku małżeńskiego, choćby niedopełnionego. Bliskość ta powstaje między jednym małżonkiem a krewnymi drugiej strony. Przeszkoda powinowactwa dotyczy linii prostej na wszystkich stopniach zarówno wstępnym, jak i zstępnym (kan. 1092).

²¹ Przeszkoda przyzwoitości publicznej powstaje z nieważnego małżeństwa po rozpoczęciu wspólnego życia oraz z konkubinatu publicznego lub notorycznego. Nieważne jest małżeństwo między mężczyzną i krewnymi kobiety – i odwrotnie – między kobietą i krewnymi mężczyzny w pierwszym stopniu linii prostej (kan. 1093).

²² Przeszkoda obejmuje relację osób powstałą z prawnej adopcji i dotyczy linii prostej lub drugiego stopnia linii bocznej (kan. 1094).

W procesie dokumentalnym nie wystarczy stwierdzenie faktu istnienia przeszkody zrywającej. Konieczne jest również upewnienie się, czy nie została udzielona dyspensa od tej przeszkody. Przy weryfikacji merytorycznej strony dokumentu i jego mocy dowodowej w sprawie istnienia przeszkód zrywających należy mieć na uwadze normy odnoszące się do dyspensowania od tych przeszkód. W obszarze dyspensowania od przeszkód małżeńskich należy pamiętać, że oprócz zwyczajnego sposobu uzyskania dyspensy, możliwe jest uzyskanie jej w niebezpieczeństwie śmierci oraz w przypadku nagłym, które dokonuje się najczęściej z pominięciem formalności, które mogą utrudnić późniejsze udowodnienie jej udzielenia. Z faktem udzielania dyspens od przeszkód małżeńskich należy również połączyć procedurę uważnienia małżeństwa zawartego z taką przeszkodą (kan. 1080 § 2), zarówno uważnienia zwykłego (*convalidatio simplex*), jak i uważnienia nadzwyczajnego – w związku (*sanatio in radice*) [Witkowski 2017, 465].

Drugą przesłanką zastosowania procesu dokumentalnego jest niezachowanie właściwej formy prawnej przy zawarciu małżeństwa²³. Przez formę prawną zawarcia małżeństwa należy rozumieć ogół przepisów prawa kanonicznego, których zachowanie jest konieczne do ważnego wyrażenia zgody małżeńskiej. Brak zachowania formy kanonicznej lub brak jej istotnych elementów stanowi przesłankę nieważności małżeństwa, którą można zweryfikować w procesie. Ustawodawca kodeksowy wyróżnia formę zwyczajną i nadzwyczajną zawarcia małżeństwa [Szafronowski 1986, 115]. Forma zwyczajna polega na wyrażeniu zgody wobec świadka kwalifikowanego i dwóch świadków zwykłych. Forma ta obowiązuje katolików pod sankcją nieważności małżeństwa (kan. 1108 § 1). Świadek kwalifikowany – zwany też urzędowym – to osoba upoważniona do asystowania przy zawieraniu małżeństwa na mocy urzędu bądź na mocy delegacji [Gajda 2000, 165]. Takim świadkiem jest ordynariusz miejsca²⁴, proboszcz²⁵ oraz delegowany przez kogoś z nich kapłan lub diakon (kan. 1109 i 1111 § 1)²⁶.

²³ Forma prawna zawarcia małżeństwa zwana też kanoniczną dokonuje się zwyczajnie z zachowaniem również formy liturgicznej, którą ogólnie określają przepisy kodeksowe, a szczegółowe dyspozycje zawarte są w księgach liturgicznych. Forma liturgiczna nie jest jednak wymagana do ważności (kan. 1119 i 1120). Zob. także *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Wydawnictwo Księgarńia św. Jacka, Katowice 1996.

²⁴ Zgodnie z kan. 134, pojęcie ordynariusza miejsca obejmuje Biskupa Rzymu, biskupa diecezjalnego oraz innych, którzy nawet czasowo (np. administrator diecezjalny) są przełożonymi Kościoła partykularnego lub wspólnoty przyrównanej do diecezji (wed-

Oprócz formy zwykłej zawarcia małżeństwa prawo przewiduje również formę nadzwyczajną. Polega ona na wyrażeniu zgody małżeńskiej w przepisany przez prawo sposób przy obecności tylko świadków zwykłych, gdy nie ma świadka kwalifikowanego lub nie istnieje możliwość udania się do niego bez wielkiej niedogodności. Formę tę można zastosować w dwóch sytuacjach. Pierwsza to niebezpieczeństwo śmierci przynajmniej jednego z nupturientów, druga dotyczy roztropnego przewidywania o braku świadka kwalifikowanego trwającego co najmniej miesiąc (kan. 1116 § 1).

W procesie dokumentalnym o nieważność małżeństwa z tytułu niezachowania właściwej formy kanonicznej, podobnie jak w przypadku przeszkód zrywających, oprócz stwierdzenia braku tej formy istnieje konieczność potwierdzenia, że nie udzielono od niej dyspensy. Ustawodawca kodeksowy wskazuje na ściśle określone osoby zobowiązane do zachowania formy kanonicznej. Interpretując kan. 1117 należy uwzględnić nowelizację tego przepisu w motu proprio *Omnium in mentem*. Analogicznie jak w przypadku przeszkody różnicy religii, zobowiązanie do formy kanonicznej nie obejmowało katolików, którzy formalnym aktem odłączyli się od Kościoła katolickiego²⁷. Do zachowania formy kanonicznej zobowiązani są ci, gdy jedna ze stron jest ochrzczona w Kościele katolickim lub do niego przyjęta. Po nowelizacji dokonanej przez Benedykta XVI, do zachowania tej formy – i to ważności – są zobowiązani również ci, którzy formalnym aktem wystąpili z Kościoła. Do godziwości potrzebna jest forma określona w kan. 1117 jedynie w wypadku małżeństwa strony katolickiej z niekatolicką obrządku wschodniego. Do ważności wymagana jest jednak obecność tamtejszego świętego szafarza (zob. 1127 § 1) [Witkowski 2017, 471].

ług kan. 368 są to: prałat terytorialny, opat terytorialny, wikariusz apostolski, prefekt apostolski, administrator apostolski), jak również ci, którzy w nich posiadają ogólną wykonawczą władzę zwyczajną, a więc wikariusz generalny i wikariusz biskupi.

²⁵ Proboszczowską władzę asystowania przy zawieraniu małżeństw posiada również: administrator parafii (kan. 539 i 540), wikariusz parafialny lub inny proboszcz określony prawem partykularnym przed ustanowieniem administratora parafii (kan. 541 § 1), wikariusz zastępujący nieobecnego dłuższy czas proboszczem (kan. 549), kapłani zarządzający parafią tymczasową (kan. 516 § 1) oraz kapłani, którzy na podstawie decyzji biskupa diecezjalnego (potwierdzone dokumentem) mają zleconą pełną duszpasterską władzę proboszczowską na wydzielonym terenie nietworzącym pełnoprawnej parafii (kan. 516 § 2) [Żurowski 1987, 299].

²⁶ Ci, którzy asystują przy zawieraniu małżeństwa nie mogą być ukarani ekskomunią, interdyktem lub suspensą (kan. 1109).

²⁷ Por. przypis nr 14.

W kontekście sądowego stwierdzenia nieważności małżeństwa z powodu braku właściwej formy prawnej, należy wskazać na inną możliwość. Stwierdzenie stanu wolnego osób zobowiązanych do zachowania formy kanonicznej według kan. 1117, które usiłowały zawrzeć małżeństwo wobec urzędnika stanu cywilnego lub wobec szafarza niekatolickiego nienależącego do obrządku wschodniego, nie wymaga się prowadzenia procesu, ale wystarczy badanie przedślubne wobec ordynariusza miejscowego lub proboszcza, po konsultacji z tym ordynariuszem, również w kwestii zobowiązań osoby, która wcześniej pozostawała w związku z kimś innym (kan. 1071 § 1, 3°). Przywołana możliwość innej drogi rozstrzygnięcia nieważności małżeństwa z powodu braku formy kanonicznej nie wynika wprost z KPK/83, ale jest wynikiem interpretacji prawa dokonanej przez Papieską Komisję ds. Interpretacji Autentycznej Kodeksu Prawa Kanonicznego²⁸. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w Instrukcji *Dignitas connubii* (art. 5 § 3 i 297 § 2). Nie ma konieczności stosowania w powyższych przypadkach procesu dokumentalnego, co nie oznacza, że sprawa ta nie może być prowadzona w procesie sądowym, zwłaszcza wtedy, gdy są wątpliwości co do stwierdzenia stanu wolnego w sposób pozasądowy, albo przekracza to możliwości dowiedzenia tego stanu przez duszpasterza, czy też zainteresowane strony [Pawluk 1990, 330-31].

Trzecią przesłanką procesu dokumentalnego jest brak ważnego zlecenia przy zawieraniu małżeństwa przez pełnomocnika (MIDI, kan. 1688). W przypadku prowadzenia procesu z tytułu braku ważnego pełnomocnictwa sędzia musi zweryfikować autentyczność, ważność i aktualność zlecenia, którym posługiwał się pełnomocnik w trakcie zawierania małżeństwa. W tym celu jest konieczna znajomość ważnego i skutecznego wyznaczenia pełnomocnika, gdy strony muszą wybrać tę szczególną formę zawarcia małżeństwa (kan. 1105 § 1)²⁹. Istotną funkcję w realizacji formalnych wy-

²⁸ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, Responsa (26.06.1984), AAS 76 (1984), s. 747. Podobna sytuacja zachodzi, gdy do sądu kościelnego zwrócą się wierni prawosławni, którzy zawarli małżeństwo bez zachowania świętego rytu. W sprawie *sacer ritus* odpowiedzi pozytywnej udzieliła Sygnatura Apostolska z dnia 3 stycznia 2007 r. [Majer 2011, 1265].

²⁹ W odróżnieniu do Kościoła łacińskiego prawo Kościołów wschodnich zasadniczo nie pozwala na zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika i to pod sankcją nieważności, chyba że pozwala na to prawo partykularne własnego Kościoła *sui iuris* (KKKW, kan. 837 § 2). Głównym powodem tego ograniczenia jest tradycja wschodnia przy zawieraniu małżeństw, iż nie można opuścić świętego obrzędu, tzw. *ritus sacer*. Dlatego też zawierający związek małżeński powinni stawić się równocześnie przed kapłanem [Żurowski 1987, 288].

mogów tej formy zawarcia małżeństwa pełni odpowiednio sporządzony dokument. Ustawodawca wyraźnie określa, jakie należy spełnić wymogi (kan. 1105 § 2). Dokument, który stanowi dyspozycję o pełnomocnictwie, do ważności takiego aktu wymaga, aby był podpisany przez osobę, która upoważnia do zawarcia w jej imieniu małżeństwa. Ponadto musi być podpisany przez proboszcza lub ordynariusza miejsca, na którym wystawia się pełnomocnictwo albo przez kapłana delegowanego przez jednego z nich, albo przynajmniej przez dwóch świadków. Taki dokument może być sporządzony również zgodnie z wymogami prawa państwowego³⁰. Chodzi tu przede wszystkim o akt sporządzony przez notariusza publicznego lub przez niego poświadczony [Żurowski 1987, 287]. Jeśli zleceniodawca nie może pisać, należy to zaznaczyć w samym pełnomocnictwie i dodać jeszcze jednego świadka, który powinien podpisać dokument. W przeciwnym razie pełnomocnictwo jest nieważne (kan. 1105 § 3). Z przyczyn naturalnych pełnomocnictwo wygasa z chwilą śmierci zleceniodawcy lub pełnomocnika. Również odwołanie przez zleceniodawcę lub jego choroba psychiczna powodują wygaśnięcie pełnomocnictwa (kan. 1105 § 4). Ponadto może wygasnąć ze względu na termin określony w dokumencie, na którym pełnomocnictwo się opiera [Sztafrowski 1985, 95].

3. OSOBY UPRAWNIONE DO ZASKARŻENIA MAŁŻEŃSTWA

Przy zaskarżeniu małżeństwa w procesie dokumentalnym obowiązują ogólne przepisy odnośnie do wnoszeniu tych spraw na forum sądowym. Nowelizacja przepisów wprowadzona przez papieża Franciszka nie modyfikuje w żaden sposób norm dotyczących uprawnionych osób do zaskarżenia ważności małżeństwa, bowiem kan. 1674 § 1 MIDI odpowiada w pełni treści kan. 1674 KPK/83. Prawo zaskarżenia małżeństwa mają małżonkowie oraz rzecznik sprawiedliwości, kiedy nieważność została już rozgłoszona, jeżeli małżeństwo nie może zostać uważnione albo nie jest to wskazane.

Oficjał może dopuścić proces dokumentalny w sytuacji, w której z dokumentu, który nie podlega żadnemu sprzeciwowi lub zarzutowi, wynika w sposób pewny istnienie przeszkody zrywającej lub brak przepisanej pra-

³⁰ Pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym i wymieniać osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte, zob. ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2017 r., poz. 682, art. 6 § 2.

wem formy, jeśli z taką samą pewnością wiadomo, że dyspensa nie została udzielona, albo że pełnomocnik nie posiadał ważnego zlecenia (MIDI, kan. 1688 § 1). Dlatego do skargi powinien być dołączony dokument lub dokumenty stanowiące przesłankę procesu dokumentalnego. Ostatecznie wystarczy wskazać istotne fakty, które mieszczą się w przesłankach procesu, jeśli sędzia może taki dokument uzyskać z urzędu. Nie jest też konieczne, aby powód wniósł wyraźnie o zastosowanie procesu dokumentalnego, często bowiem nie wie o takich możliwościach. Taką decyzję podejmuje z urzędu wikariusz sądowy przyjmując skargę powodową i wybierając stosowną procedurę. Ważne jest, aby strona pozwana miała możliwość odniesienia się do dokumentu lub dokumentów, na podstawie których ma być ustalona formuła wątpliwości, aby była możliwość wniesienia ewentualnych zarzutów [Witkowski 2017, 456].

4. TRYBUNAŁ WŁAŚCIWY DO PRZEPROWADZENIA PROCESU

Proces dokumentalny, jako proces nadzwyczajny, jest prowadzony przez trybunał jednoosobowy (kan. 1425 § 1, 1°)³¹, a więc przez biskupa diecezjalnego, wikariusza sądowego albo wyznaczonego sędziego. Nowością w stosunku do kan. 1686 KPK/83 jest to, że ustawodawca w kan. 1688 MIDI wskazuje również biskupa diecezjalnego, który może wydać wyrok w tym procesie. Jest to wyraźne nawiązanie do koncepcji kan. 1990 KPK/17, gdzie materia procesu dokumentalnego podlegała władzy ordynariusza [Brzemia-Bonarek 2015, 220-21]. Poza tym wydaje się to praktycznym rozwiązaniem w tych diecezjach, w których nie ma trybunału kościelnego na stałe, aby w przypadkach określonych w kan. 1688 MIDI, sprawę wyrokiem rozstrzygnął miejscowy biskup. W diecezjach, w których jest trybunał kościelny, proces dokumentalny przed biskupem diecezjalnym praktycznie należy traktować jako wyjątkowy, ponieważ zwyczajną drogą wniesienia sprawy o nieważność małżeństwa jest trybunał diecezjalny (MIDI, kan. 1676 § 1).

³¹ Po nowelizacji wprowadzonej przez MIDI należy wziąć poprawkę w brzmieniu kan. 1425 § 1, 1°, ponieważ ten przepis odnosi się obecnie odpowiednio do kan. 1688 i 1690 MIDI.

Właściwość trybunału ewentualnie biskupa diecezjalnego ustala się w oparciu o ogólne normy dla procesów o nieważność małżeństwa³². Właściwość ta wyznaczana jest według następujących kryteriów: 1) trybunał diecezji zawarcia małżeństwa; 2) trybunał diecezji stałego lub tymczasowego zamieszkania strony powodowej lub strony pozwanej; 3) trybunał diecezji zbierania większości dowodów (MIDI, kan. 1672). W uzasadnionych przypadkach, oprócz wyżej wymienionych, strony mogą postarać się o inny trybunał, na który zgodę wydaje Sygnatura Apostolska (KPK/83, kan. 1445 § 3, 2°).

5. PRZEBIEG POSTĘPOWANIA SĄDOWEGO

Proces dokumentalny rozpoczyna się tak jak proces zwyczajny o nieważność małżeństwa (MIDI, kan. 1688 i 1676). Po wpłynięciu skargi powodowej wikariusz sądowy³³ musi uznać swoją właściwość. Po uznaniu swojej właściwości, a także pozytywnej weryfikacji skargi powodowej pod względem formalnym i merytorycznym, wikariusz sądowy przyjmuje ją dekretem. Tym samym dekretem wyznacza w sprawie obrońcę wężła i powiadamia o tym strony i samego obrońcę wężła³⁴ oraz wydaje polecenie przesłania egzemplarza skargi obrońcy wężła i stronie pozwanej, chyba że skarga została podpisana przez obie strony. Jeśli strona pozwana nie zna treści skargi, oficjał wyznacza jej termin 15 dni na odniesienie się do żądań strony przeciwnej. Ten sam termin będzie dotyczył obrońcy wężła, żeby zapoznał się i odniósł się do skargi³⁵ (MIDI, kan. 1676 § 1).

Po upływie 15 dni, ewentualnie, jeśli jest to konieczne po ponownym wezwaniu drugiej strony, wikariusz sądowy wydaje drugi dekret, w którym podejmuje kilka decyzji procesowych. Pierwszą decyzją jest ustalenie

³² Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, art. 21 MIDI.

³³ Znowelizowane prawo dotyczące procesów małżeńskich wyraźnie sugeruje, że proces z dokumentu może być wniesiony bezpośrednio przed biskupa diecezjalnego (MIDI, kan. 1688). Wydaje się jednak, że tak jak w *processus brevior*, sprawa przed trybunał biskupa trafi po wstępnej weryfikacji dokonanej najpierw przez oficjała.

³⁴ Strony mają prawo zgłosić wyłączenie obrońcy wężła, on sam może też się wyłączyć (kan. 1448).

³⁵ Praktycznie obrońca wężła w terminie 15-dniowym ma prawo skorzystać z egzemplarza skargi, która jest w aktach sprawy; wskazane jest, by obrońca wężła fakt zapoznania się ze skargą powodową odnotował w aktach, np. poprzez napisanie na dekrete lub egzemplarzu skargi, że zapoznał się ze skargą.

formuły wątpliwości w oparciu o skargę powodową i odpowiedzi stron z możliwością ewentualnego odwołania w terminie 10 dni, o ile wcześniej nie było zgody³⁶. Kolejną decyzją jest wybór procedury, w tym przypadku będzie to proces dokumentalny. To z kolei wskazuje, że proces ten będzie odbywał się przed trybunałem jednoosobowym. Po notyfikacji drugiego dekretu, zasadniczo nie jest przewidziana instrukcja sprawy, czyli nie są konieczne procesowe oświadczenia stron [Erlebach 2007, 365; Rozkrut 2014, 92]. Ważne jest jednak, by strony zostały formalnie wezwane do procesu (kan. 1511 i 1620, 4°). Ewentualne oświadczenia stron, a także zeznania świadków, często kwalifikowanych, mają charakter jedynie uzupełniający. Z natury rzeczy instrukcja dowodowa jest skoncentrowana w tym procesie na przeprowadzeniu dowodu z dokumentu [Wenz 2016, 373]. Nie jest przewidziana publikacja akt, bowiem strony wcześniej zapoznają się z dokumentem, który stanowi główny dowód w sprawie. Zasadniczo nie jest przewidziana dyskusja sprawy, a jedynie przedwyrokowe wotum obrońcy węzła małżeńskiego [Greszata 2007, 394]. Następnie, jeśli w toku postępowania sędzia uzyska pewność moralną, że nieważność małżeństwa została udowodniona, powinien wydać wyrok. Jeśli nie ma pewności moralnej, nie wydaje wyroku negatywnego, ale kieruje sprawę do zwykłego postępowania. Skierowanie przez sędziego sprawy na drogę procesu zwykłego nie dopuszcza zaskarżenia. Wynika to z natury procesu dokumentalnego, który ma zakończyć się wyrokiem pozytywnym [Rozkrut 2014, 93]. Wyrok pozytywny powinien być ogłoszony stronom procesowym. Przeciwno orzeczeniu nieważności małżeństwa przysługuje wniesienie apelacji w zawitym terminie 15 dni użytecznych od uzyskania wiadomości o ogłoszeniu wyroku (kan. 1630 § 1). Prawo apelacji przysługuje stronie, która czuje się pokrzywdzona wyrokiem, ewentualnie obrońcy węzła, gdy roztropnie uważa, że wątpliwe są przesłanki procesu dokumentalnego (MIDI, kan. 1689).

Wniesienie apelacji powoduje obowiązek przesłania akt spraw do drugiej instancji z zaznaczeniem na piśmie, że chodzi o proces oparty na dokumentach (MIDI, kan. 1689 § 1; DC, art. 298 § 1). Sędzia drugiej instancji, jako trybunał jednoosobowy, przy udziale obrońcy węzła i po wysłuchaniu stron, powinien rozstrzygnąć, czy zatwierdzić wyrok pierwszej instancji. Pozytywne rozstrzygnięcie zamyka sprawę. Tak jak w pierwszej instancji, sędzia apelacyjny nie może wydać decyzji negatywnej, dlatego w przypad-

³⁶ Propozycja formuły wątpliwości procesowej w pierwszym dekrete przyjmującym skargę powodową i odpowiedzi stron w tej kwestii, zamykają możliwość zgłoszenia odwołania od dekretu drugiego w części dotyczącej formuły wątpliwości (kan. 1513 § 3).

ku niezatwierdzenia wyroku, odsyła sprawę do sądu pierwszej instancji, aby ten rozpatrzył ją przy zastosowaniu procesu zwyczajnego (MIDI, kan. 1690) [Greszata 2007, 398].

Gdy nie ma apelacji, pozytywny wyrok w procesie dokumentalnym staje się wykonalny po upływie terminu na apelację. Dekret wykonawczy wydaje sędzia w sprawie (KPK/83, kan. 1651), a wikariusz sądowy przesyła ordynariuszowi miejsca zawarcia małżeństwa (MIDI, kan. 1682 § 2). Ordynariusz nakazuje, aby proboszczowie prowadzący księgi małżeństw i ochrzczonych jak najszybciej (*quam primum*) odnotowali orzeczenie nieważności małżeństwa i ewentualne dołączone zakazy. Proboszczów tych może być nawet kilku, przy czym mogą oni być z terenu diecezji ordynariusza miejsca, ale również spoza niej [Skonieczny 2015, 155-56].

ZAKOŃCZENIE

Proces dokumentalny jest oparty na dowodzie z dokumentu. Ma on swoje zastosowanie jako procedura skrócona w odniesieniu do zwykłego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Proces dokumentalny znany był już właściwie od początku kształtowania się procesów małżeńskich, chociaż najczęściej określany był jako proces skrócony lub proces w przypadkach wyjątkowych. W obowiązującym prawie procesowym, nazwa proces dokumentalny jest bardziej wskazana, aby odróżnić ten rodzaj procesu od *processus brevior* prowadzonego przed biskupem.

W celu zastosowania nadzwyczajnej procedury z dokumentu lub z dokumentów, które nie mogą rodzić żadnych sprzeciwów i zarzutów, musi wynikać w sposób pewny, że w momencie zawierania małżeństwa istniała przeszkoda zrywająca lub był brak zachowania właściwej formy prawnej przy jego zawarciu, lub pełnomocnik nie posiadał ważnego zlecenia, jeśli reprezentował jedną ze stron. W świetle tych przesłanek nie można więc prowadzić procesu dokumentalnego z tytułu wad zgody, np. na podstawie dokumentów medycznych potwierdzających chorobę psychiczną, a jedynie możliwy tu jest proces skrócony (*processus brevior*) przed biskupem.

Proces dokumentalny, jako proces nadzwyczajny, jest prowadzony przez trybunał jednoosobowy, a więc przez biskupa diecezjalnego, wikariusza sądowego albo wyznaczonego sędziego. Nowością od czasu wejścia w życie *Mitis Iudex Dominus Iesus* jest wskazanie urzędu biskupa diecezjalnego, który może wydać wyrok w tym procesie. Poza tym właściwość

trybunału lub biskupa diecezjalnego ustala się w oparciu o ogólne normy dla procesów o nieważność małżeństwa. Postępowanie sądowe sprowadza się do przyjęcia skargi powodowej, wyznaczenia obrońcy wężła oraz wezwania stron. Po przeprowadzeniu dowodzenia na podstawie dokumentu nie przewiduje się publikacji akt. W ramach dyskusji sprawy swoje uwagi przedstawia jedynie obrońca wężła, po czym sędzia wydaje wyrok. Przed wejściem w życie *Mitis Iudex Dominus Iesus*, była to jedyna sytuacja, w której już pierwszym wyrokiem można było skutecznie orzec nieważność małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Benedictus PP. XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10; tekst polski w: „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 5 (333) 2010, s. 13-14.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015.
- Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 1996.
- Paulus PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Normae quaedam statuuntur ad processus matrimoniales expeditius absolvendos Causas matrimoniales* (28.03.1971), AAS 63 (1971), s. 441-46.
- Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa* (16.06.1931), AAS 23 (1931), s. 353.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Responsa* (26.06.1984), AAS 76 (1984), s. 747.

- Pontificium Consilium de Legum Textibus, Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007.
- Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio servanda a tribunalibus dioecesis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum Provida Mater Ecclesia (15.08.1936), AAS 28 (1936), s. 313-61.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2017 r., poz. 682.

Literatura

- Bączkowicz, Franciszek, Józef Baron, i Władysław Stawinoga. 1958. *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 3. Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża.
- Biskupski, Stefan. 1959. „Małżeński proces skrócony.” *Prawo Kanoniczne* 2, nr 3-4:43-66.
- Biskupski, Stefan. 1960. *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*. T. 2, *Proces małżeński*. Olsztyn: Krakowskie Zakłady Graficzne.
- Brzemia-Bonarek, Aleksandra. 2015. „Art. 6 CIC/MIDI – Tytuł VI Ratio. Proces dokumentalny.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 219-26. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Erlebach, Grzegorz. 2007. „Art. 6. Proces dokumentalny.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. V: *Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, 362-68. Poznań: Pallottinum.
- Gajda, Piotr. 2000. *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Góralski, Wojciech. 2011. „Tytuł VII. Małżeństwo.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. III/2: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, red. Józef Krukowski, 250-368. Poznań: Pallottinum.
- Greszata, Marta. 2007. „Tytuł XIII. Proces oparty na dokumentach.” W *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, 393-98. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Grocholewski, Zenon. 2000. „Struktura etapu dowodowego procesu.” W *Plenitudo Legis Dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana o. prof. Bronisławowi W. Zurbertowi z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. Antoni Dębiński, i Elżbieta Szczot, 355-78. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Knoppek, Krzysztof. 1993. *Dokument w procesie cywilnym*. Poznań: Polski Dom Wydawniczy Ławica.
- Krukowski, Józef. 2007. „Sądy w ogólności.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. V: *Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, 12-122. Poznań: Pallottinum.

- Majer, Piotr, red. 2011. *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Mikołajczuk, Krzysztof. 2014. „Obliczanie czasu w prawie kanonicznym. Wybrane zagadnienia.” *Roczniki Nauk Prawnych* 24, nr 2:113-36.
- Pawluk, Tadeusz. 1973. „Reforma kanonicznego procesu małżeńskiego w świetle motu proprio *Causas matrimoniales*.” *Prawo Kanoniczne* 16, nr 3-4:245-84.
- Pawluk, Tadeusz. 1990. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 4, *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pieronek, Tadeusz. 1972. „Reforma kanonicznego procesu małżeńskiego według motu proprio pap. Pawła VI *Causas matrimoniales*.” *Analecta Cracoviensia* 4:267-314.
- Rozkrut, Tomasz. 2014. „Dowodzenie w małżeńskim procesie dokumentalnym.” W *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. Justyna Krzywkowska, i Ryszard Sztymchmiller, 87-105. Olsztyn: Zakład Poligraficzny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Skonieczny, Piotr. 2015. „Art. 4 / Tytuł IV. Wyrok, środki jego zaskarżenia oraz wykonanie.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 123-62. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Tytuł I. Ustawy kościelne”. W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. I: *Księga I. Normy Ogólne*, red. Józef Krukowski, 54-78. Poznań: Pallottinum.
- Stawniak, Henryk. 2016. „Przeszkoda niemocy płciowej.” W *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym*, red. Wojciech Góralski, 91-162. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sztafrowski, Edward. 1979. *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 2. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sztafrowski, Edward. 1985. *Chrześcijańskie małżeństwo*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sztafrowski, Edward. 1986. *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. 4. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Wenz, Wiesław. 2016. *Proces o nieważność małżeństwa według motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*. Wrocław: Studio Graphito.
- Witkowski, Wojciech. 2017. „Przesłanki prawne procesu dokumentalnego.” W *Pecunia servire debet sed non regere. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Dubielowi*, red. Krzysztof Wiak, i Paweł Kaleta, 453-77. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Żurowski, Marian. 1987. *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka.

Dawne i obecne umocowania prawne procesu dokumentalnego

Streszczenie

Niniejsze opracowanie zajmuje się zasadniczo genezą oraz aktualnymi prawnymi podstawami procesu dokumentalnego o nieważność małżeństwa. Proces dokumentalny był stosowany już w prawie przedkodeksowym, choć określano go jako proces skrócony. Obecna nazwa tego postępowania znalazła się w Kodeksie z 1983 r. Tak jak dawniej, również w obowiązującym ustawodawstwie, proces dokumentalny jest procedurą nadzwyczajną i ma zastosowanie tylko w ściśle określonych okolicznościach. Zgodnie z kan. 1688 MIDI, proces dokumentalny można zastosować, jeśli z dokumentu, który nie podlega żadnemu sprzeciwowi lub zarzutowi, wynika w sposób pewny istnienie przeszkody zrywającej lub brak formy prawnej, jeśli z taką samą pewnością wiadomo, że dyspensa nie została udzielona albo że pełnomocnik nie posiadał ważnego pełnomocnictwa. Proces dokumentalny jest prowadzony przez trybunał jednoosobowy, a więc przez biskupa diecezjalnego, wikariusza sądowego albo wyznaczonego sędziego. Nowością od wejścia w życie MIDI jest wskazanie urzędu biskupa diecezjalnego, który może wydać wyrok w tym procesie. Postępowanie sądowe sprowadza się do przyjęcia skargi powodowej, wyznaczenia obrońcy wężła oraz wezwania stron. Po przeprowadzeniu dowodzenia na podstawie dokumentu nie przewiduje się publikacji akt. W ramach dyskusji sprawy swoje uwagi przedstawia jedynie obrońca wężła, po czym sędzia wydaje wyrok.

Słowa kluczowe: proces o nieważność małżeństwa; dowód z dokumentu; przeszkody zrywające; forma kanoniczna

Old and Current Legal Powers of the Documentary Process

Summary

This study fundamentally applies with the genesis and the present legal basis of the documentary process for nullity of marriage. The documentary process was already used in pre-coded law, although it was determined as a summary process. The current name of this procedure was found in the 1983 Code. As in the past, also in the current legislation, the documentary process is an extraordinary procedure and applies only in strictly defined circumstances. According to can. 1688 MIDI documentary process can be applied if a document subject to no contradiction or exception clearly establishes the existence of a diriment impediment or a defect of legitimate form, provided that it is equally certain that no dispensation was given, or establishes the lack of a valid mandate of a proxy. The documentary process is conducted by a sole judge, and it is the diocesan bishop or the judicial vicar or a judge designated. New since the entry into force of MIDI is the indication of the office of the diocesan bishop, who can give a judgment in this process. Court proceedings are reduced to the receiving of *libellus*, the appointment of the defender of the bond and the citation of the parties. After proof on the basis of the document, no publication of the act is envisaged. As

a matter of discussion of the case only defender of the bond presents his observations, after which the judge pronounces the sentence.

Key words: process of the nullity of marriage; proof by document; diriment impediments; canonical form

Information about Author: REV. WOJCIECH WITKOWSKI SDB, PH.D. – assistant, Department of Church Procedural Law, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: boski4@poczta.onet.pl